

Cəlil Məmmədquluzadə: "Kainatı tərənnüm etməyə qadir sözüm var"

"Elə yaşamalısın ki, öləndən sonra da ölməyəsən - həyatın məqsədi məhz budur", deyən görkəmli maarifçi, yazıçı, publisist Cəlil Məmmədquluzadə bu ölməzlər sırasına özünün də düşəcəyini güman ki, bilirdi. Yoxsa xalqına "Ey mənim yüz il sonra dünyada yaşayacaq millətim! Əgər bir gün hardansa "Molla Nəsrəddin" in saralmış və cırlmış vərəqləri əlinə keçsə, onda mənim milləti nahaqdan tənqid etdiyimi fikirləşmə", deməzdi. Dövrünün zülmətinə öz ziyasını tutan bu böyük ədib xalqı üçün yaratdığı milli sərvətin, üslubun, söz xəzinəsinin dəyərinin illər, əsrlər keçdikcə artacağını öz uzaqgörənliyi ilə anlayırdı. Əlbəttə, Avropanın sel kimi qarşısızalmaz mədəniyyətinin, dəbinin, hətta ümumi cəhətlərinin bir gün onun da millətini, "xoruz döyüşdürən müsəlman" cənginə alacağını da yaxşı bilirdi. Amma böyük mədəniyyət, əxlaqi çevriliş yolunda, selin cəngində bu xalqın daşlara-qayalara çırpılacağını, azğın suların qoynunda əldən-dildən düşəcəyini də bilməmiş olmazdı. Təbii ki inqilab istər mədəni, istərsə də siyasi olsun bütöv bir cəmiyyətin xeyrinə olanda, ziyansız da ötürsün. Hər halda mədəni çevrilişin də müəyyən, ən əsası yad fəsadları da qaçılmaz olmalı idi. Yoxsa qadınların Avropaya inteqrasiyası yo-

lundan geyimindən tutmuş, davranışına, həyat tərzinə qədər dəyişməsinə ikiəlli razi olan, hətta bunun üçün çabalarını sərf edən dahi maarifçimiz bu "döyüş"dən qolları sustalanda peşimancasına deməzdi: "Azərbaycan kişisi papağını göyə atdı ki, qadını çadrasını tullayıb, amma təəssüf ki, o papaq geri qayıtmadı" yaxud "Aya, vallah hər dərdən çahil kişiləri anlayıram. Çünki əyalım küçələrdən başı-qolu açıq keçərkən, mənim içim-içimi yeyir".

İstənilən halda bu mədəni inqilab qaçılmaz idi. Qeyd etdiyimiz kimi bu bir sel idi, ondan can qurtarmaq isə mümkün deyil, bacasarsan da lile batmış yurdunu, mülkünü təmizləmək hələ uzun illər aparacaq. Avropanın işığına ziyalandıq, gözümüz-könlümüz açıldı, amma lili-palçığını da təmizləməklə məşğuluq, hələ ki çirkabın ləkəsini yuya bilmirik. Cəlil Məmmədquluzadə və onun maarifçi qələmdaşları üzümünü mövhəmati qaranlıqdan mədəni ziyayə çevirsələr də, qulağımızı azandan, operaya kökləsələr də, müqəddəs xaçın kəskin tiyəli olduğunu ehtimal etməmişdilər. Və ən əsası müəllimi tərəfindən qulağı burulub, söyülüb öyrədilən uşaq nə qədər yaxşı tələbə olsa da, elm və mədəniyyət onun üçün zərurətdən başqa bir şey ifadə edə bilməyəcək. İşiq vacibdir, amma

birbaşa gözə tutulanda gözlərə ziyan edər, sonra isə elmdən də vacib olan milli köklər, dini ehtiram və şərq əxlaqını zəif gözlər görməzdən gələr. Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycan maarifçiliyinin ələmdarlarından, milli ədəbiyyatımızın novator qələm sahiblərindən olan Cəlil Məmmədquluzadənin Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti üçün xidmətləri

danılmazdır. Təkcə "Molla Nəsrəddin"lə o, xoruz döyüşdürən xalqını qələm döyüşdürməyə yönəldə bilib. Bunu sözü və qələminin gücü ilə edib. Özü də yaradıcılığına, əməyinə göz gəzdirməyə fəxrli deyə bilib: "Məndən soruşsalar ki, dövlətdən, naz-nemətdən nəyim var, qürur hissi ilə deyərdim: bütün kainatı, yer üzünü təsvir və tərənnüm etməyə qadir sözüm və ana dilim var". Və 22 fevral bu görkəmli ədibin doğum günüdür. O, 1869-cu ilin bu günündə Naxçıvanda doğulub. 1887-ci ildə Qori Müəllimlər Seminarıyasını bitirib, İrəvan quberniyasının Uluxanlı, Naxçıvan mahalının Baş Nəraşen (indiki Şərur rayonunda Cəlilkənd), Nəhrəm kəndlərində müəllimlik edib. (1887-1897). Kəndlərdə müəllim işlədiyi illər ədibin gələcək yaradıcılığı üçün zəngin material verib.

1889-cu ildə yazdığı "Çay dəstgahı" alqorik mənəm dramı onun ilk əsərlərindənədir. Bir sıra kiçik hekayələrini, "Kişmiş oyunu" komediyasını və "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestini də bu dövrdə yazıb.

1903-cü ildən Tbilisidə nəşr edilən "Şərqi-Rus" qəzeti redaksiyasında işləyib. Məmmədquluzadənin yazıçı və jurnalist kimi formalaşmasında "Şərqi-Rus" qəzeti və onun

redaktoru Məhəmməd ağa Şahtaxtinskini mühüm rolu olub. "Poçt qutusu" adlı ilk mətbu əsəri, "Kişmiş oyunu", Lev Tolstoydan tərcümə etdiyi "Zəhmət, ölüm və naxoşluq" hekayələri ilk dəfə bu qəzetdə dərc edilib.

İlk nömrəsi 1906-cı il aprelin 7-də (köhnə təqvimlə 20 aprel) çıxan "Molla Nəsrəddin" jurnalının nəşrinə başlamaqla o, Azərbaycanda, eləcə də türk-müsəlman dünyasında ilk dəfə satirik jurnalistikanın əsasını qoyub. Mirzə Ələkbər Sabir, Nəriman Nərimanov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Məmməd Səid Ordubadi, Omər Faiq Nəmanzadə, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsər kimi yazıçı və jurnalistlərlə möhkəm ideya-yaradıcılıq əlaqəsi yarandı. C.Məmmədquluzadənin təbliğ etdiyi dərin demokratizm və azadlıq ideyaları jurnalı ümumxalq məhəbbəti, beynəlxalq aləmdə böyük nüfuz qazandırdı. Çar hökuməti onu tez-tez məhkəmə məsuliyyətinə cəlb edir, "Qeyrət" mətbəəsində axtarışlar aparır, bəzən də "Molla Nəsrəddin" in nəşrini dayandırır.

C.Məmmədquluzadənin əsərləri bir sıra dillərə tərcümə edilib. Azərbaycan Respublikasında bir sıra küçə və mədəni-maarif müəssisəsinə (o cümlədən Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrına, Naxçıvan Muxtar Respublika Ədəbiyyat Muzeyinə) C.Məmmədquluzadənin adı verilib. Keçmiş Astraxan rayonu və şəhəri 1967-ci ildə onun şərəfinə Cəlilabad, vaxtilə müəllimlik etdiyi Baş Nəraşen kəndi isə Cəlilkənd adlandırılıb. Naxçıvanda və Cəlilabadda heykəli qoyulub. Bakıda və Naxçıvanda ev-muzeyləri, Nəhrəm və Cəlilkənd kəndlərində xatirə muzeyləri açılıbmışdır. Anadan olmasının 100 və 125 illik yubileyləri geniş qeyd olunub.